

ЗОВНІШНІ ДЖЕРЕЛА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛЕГІТИМНОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Головну увагу в дослідженні присвячено аналізу українського досвіду забезпечення владної легітимності в контексті загальноєвропейських та світових тенденцій в практичній та теоретичній площинах, а також представленню авторського бачення шляхів та методів забезпечення легітимності українських владних інституцій на основі наявного міжнародного досвіду та світових тенденцій щодо взаємопов'язаності легітимаційних дій та процедур з проблематикою становлення дієвих та впливових інституцій громадянського суспільства.

Ключові слова: легітимність, влада, легітимація, громадянське суспільство, політичний режим, демократія, суспільство, владно-державні інституції.

Главное внимание в исследовании уделено анализу украинского опыта обеспечения властной легитимности в контексте общеевропейских и мировых тенденций в практической и теоретической плоскостях, а также представлению авторского видения путей и методов обеспечения легитимности властных институций Украины на основе имеющегося международного опыта и мировых тенденций относительно взаимозависимости легитимационных действий и процедур с проблематикой становления действенных и влиятельных институций гражданского общества.

Ключевые слова: легитимность, власть, легитимация, гражданское общество, политический режим, демократия, общество, властно-государственные институции.

Above all attention in research is devoted to the analysis of Ukrainian experience of providing of power legitimacy in the context of the European and world tendencies in practical and theoretical planes, and also presentation of the author seeing of ways and methods of providing of legitimacy of Ukrainian power institutions on the basis of present international experience and world tendencies in relation to intercommunication of legitimating actions and procedures with problems of becoming of effective and influential institutions of civil society.

Key words: legitimacy, power, legitimation, civil society, political regime, democracy, society, national-state institutions.

Проблематика легітимності політичної влади, способів та методів її легітимації як ніяка інша відображає в собі всю складність і суперечливість сучасного політичного процесу. Від початку вона побудована на поєднанні елементів примусу і довіри з метою створення та підтримання ефективної моделі владарювання, управління державою і суспільством. Легітимаційна діяльність, як сукупність відповідних технологій, методів і дій, являє собою незримі межі між дозволеним та бажаним в політиці, забезпеченні життєдіяльності суспільства. Різні трактування термінів «легітимність» та «легітимація» якраз і відображають суб'єктивний погляд на можливість, доцільність, правомірність певних дій щодо керівництва суспільством та державою.

Суспільно-політичні зміни в Європі та Україні початку 90-х років ХХ ст. засвідчили актуальність та необхідність реалізації різноманітних інтеграційних моделей. Становлення євроатлантичних інституцій спонукало до пошуку ефективної моделі взаємодії з ними та набуття певного досвіду, в тому числі і в частині становлення дієвого та впливового громадянського суспільства в Україні. Будучи тривалий час відстороненою від світових суспільно-політичних процесів, українська політична система наслідувала моделі взаємодії держави та суспільства, що склалися ще в радянський період, і в яких ідея громадянського суспільства не знаходила дієвого відображення. Використання європейського досвіду становлення та розвитку громадянського суспільства

в контексті легітимізаційних процесів безперечно поживавить та оптимізує як процес українського державотворення, так і євроінтеграційні процеси загалом.

За останні роки зазначена проблема знайшла своє відображення в багатьох наукових дослідженнях, які стосуються, в тому числі, і проблем євроінтеграційних процесів та місця в них України. Позитивним є те, що більшість дослідників об'єктивно та неупереджено підходять до аналізу проблематики легітимності політичної влади та ролі громадянського суспільства в українському державотворенні та легітимізаційних процесах, відверто вказують на численні проблеми та негаразди в цій галузі. Серед вітчизняних дослідників проблематики легітимності політичної влади та громадянського суспільства можна назвати С. Рябова, Є. Бистрицького, Ф. Рудича, Г. Зеленько, І. Кресіну та ряд інших, які в своїх роботах розглядають певні аспекти досліджуваної автором проблеми.

Тому дослідження українського досвіду забезпечення владної легітимності в контексті загальноєвропейських та світових тенденцій має як практичне, так і теоретичне значення.

Метою роботи є розробка авторської концепції моделей та методів забезпечення легітимності українських владних інституцій на основі наявного міжнародного досвіду та світових тенденцій щодо взаємопов'язаності легітимізаційних дій та процедур з проблематикою становлення дієвих і впливових інституцій громадянського суспільства.

Розвиток політичної думки засвідчує наявність низки проблем, однією з головних серед яких є відсутність загальновизнаної концепції громадянського суспільства. Сучасна політична наука, і українська і європейська, не дає єдиного визначення та тлумачення терміну «громадянське суспільство». Кожен із дослідників має можливість подати власне бачення сутності, функцій та місця ідеї громадянського суспільства у сучасному суспільно-політичному житті та політичній науці.

Термін легітимізація дослівно перекладається як узаконення. Але в сучасній політичній науці розрізняються поняття узаконення та легітимізація. Останнє є більш широким і стосується не стільки юридичної складової визнання влади, а в більшій мірі суспільного визнання виправданості зазіхань на владу певних особистостей та груп.

Легітимізація пов'язана з ідеологією, політичною культурою, політичною свідомістю, традиціями, громадянським суспільством. Легітимізація – це процедура суспільного визнання якої-небудь дії, діючої особи, факту, події.

Різниця між легітимністю та легітимізацією – це різниця між результатом та процесом.

Проблематика досліджень процесу владної легітимізації потребує неабиякої уваги з боку науковців, оскільки є однією з ключових щодо розуміння природи влади та моделей її прояву в політичному та державному управлінні.

У сучасній політичній теорії поняття легітимності означає наявність достатніх аргументів на користь

вимог визнання певного політичного режиму справедливим та ефективним. Легітимний лад – це такий суспільно-політичний устрій, який заслуговує на визнання. Легітимізація, як дія, і є процес визнання тієї або іншої форми політичної організації суспільства.

У політичній практиці термін «легітимізація» найчастіше вживається в його обмеженому вузькому прагматикою сенсі – як визначення владних повноважень діючого політика, як «законність» його претензій на політичну значущість.

Політична практика доводить, що ідея громадянського суспільства має безпосередній вплив на політичні інституції держави та політичні організації суспільства. Ідея громадянського суспільства, як незалежного від влади об'єднання людей, що створюється з метою більш ефективного захисту власних інтересів шляхом безпосереднього впливу на діяльність політичних та державно-управлінських інституцій, не є новою. Протягом кількох століть ця теорія вдосконалювалася та набирала практичної цінності та значимості, пройшовши значний шлях трансформацій та вдосконалення. Виходячи із сучасного стану дослідженості проблеми та домінуючих концепцій, можна зазначити, що громадянське суспільство – це стійке до зовнішніх впливів об'єднання вільних особистостей з метою творення альтернативних, по відношенню до існуючих владних та державних структур, інституцій управління, головною метою яких є захист приватних та суспільних інтересів від посягань держави та сприяння можливості самореалізації особистості в різних галузях суспільно-політичного, економічного, духовного життя.

Реалії українського сьогодення підтверджують значимість зазначеної вище проблеми. Курс на будову правової, соціально-орієнтованої держави неминуче призводить до необхідності появи дієвих інституцій громадянського суспільства. Проте практика політичного життя демонструє значні проблеми в цій сфері. Причому ці проблеми носять зазвичай не лише технологічний чи організаційний характер, а мають більш глибокі світоглядні коріння.

Від часу здобуття незалежності український політикум та суспільство так і не спромоглися усвідомити істину, яка стала нормою сучасного державотворення в більшості демократичних країнах світу. Істина ця проста у формулюванні, але складна у реалізації. Суть її полягає у тому, що шляхи та методи творення, чи то модернізації державності не можуть носити номінально задекларований характер, а частіше за все є наслідком тривалого історичного процесу, який полягає у пошуку компромісу між інтересами представників владних структур, інстанцій та привалюючими в суспільстві настроями щодо форми та моделі державності.

Слід зазначити, що політичний режим сучасної України весь час балансував на межі легітимності, поступово втратив кредит довіри та легітимності, що був отриманий після здобуття Україною незалежності 1991 року. Представники правлячої еліти не врахували той факт, що легітимність на відміну

від влади, не можна отримати в повне використання на певний час. Її потрібно весь час підтримувати ефективними та суспільно значимими справами та діями.

Головною моделлю забезпечення легітимності політичної влади в Україні після здобуття незалежності залишалися вибори. Проте слід зазначити, що виборча модель легітимності, хоч і є загальноприйнятною в більшості демократичних країн світу, але це формалізована сторона легітимності, вона потребує доповнення за рахунок залучення до легітимізаційного процесу інших джерел забезпечення легітимності влади.

Спроби нав'язати певну модель державотворення, «підігнавши» під неї структуру органів влади та ідею громадянського суспільства, механістично залучивши до цього процесу суспільство, щоразу, як свідчить світова практика, зазнавали невдачу. Можливо, звернення до європейського та світового досвіду, де інституції громадянського суспільства є дійсно впливовими та дієвими, позбавили б частини зазначених проблем та недоліків.

Треба зазначити, що громадянське суспільство не має і не може бути інструментом державних та владних інстанцій щодо реалізації їх політичних намірів. Європейський досвід засвідчив актуальність цієї позиції. Сутність громадянського суспільства полягає у конструктивній опозиції до влади, суспільному контролю за її діяльністю. Спроба об'єднати задля будь-якої «великої мети» потенціал громадянського суспільства та держави під загальним керівництвом державних інституцій неминуче призведе до формалізації та вихолощення ідеї громадянського суспільства і, як наслідок, до його перетворення на інструмент державної політики, що характерно для авторитарних та тоталітарних режимів.

Особливу увагу, в контексті дослідження вказаної проблеми, слід приділити впливу зовнішніх чинників та джерел забезпечення легітимності політичної влади в Україні та їх впливу на український політико-легітимізаційний процес.

Слід також визнати значимість та впливовість для української влади зовнішніх джерел забезпечення легітимності протягом усього періоду після здобуття Україною незалежності 1991 року. Зачасти саме цей чинник ставав визначальним при формуванні органів влади та зміні моделей легітимності. Яскравим прикладом стали вибори 2004 року. Відмова Л. Кучми балотуватися на наступний президентський термін була в більшій мірі зумовлена острахом майбутньої делегітимізації в очах впливової частини світової спільноти, аніж бажанням дотримуватися неоднозначно трактованих конституційних норм, чи побоюванням втрати певної легітимності з боку українського суспільства.

Найбільш потужним зовнішнім легітимізаційним впливом на українську владу за часів незалежності вирізнялися декілька суб'єктів міжнародної діяльності. В різні періоди ступінь їх впливу на суспільно-політичне життя України, формування органів влади та їх легітимізацію різнилися, але

при цьому головні зовнішньополітичні агенти впливу не змінювалися. До них можна віднести керівництво США, органи управління ЄС та владні кола РФ.

На певних етапах історичного розвитку владно-політичний простір України ставав ареною активної конкурентної боротьби зазначених суб'єктів міжнародної діяльності. Почасти українська державність та суспільні інтереси були та залишаються розмінною картою в руках більш впливових зовнішньополітичних гравців. Це свідчить про слабкість та несамостійність української владної еліти, яка так і не спромоглася виробити певний «кодекс честі» та узгоджені загальноприйняті норми поведінки, виходячи з інтересів власного суспільства та держави, а залишається у напіввасальній залежності від закордонних «консультантів та помічників».

«Безумовно, Сполучені Штати Америки як єдина наддержава зобов'язані грати роль джерела легітимності будь-яких режимів. Тому, коли режими міняються, перше, що робить Вашингтон, – легітимуює переможця, даючи зрозуміти, що хто б не переміг, який би режим не прийшов до влади, в якій би то не було країні, він перемагає в світі, в якому є тільки один центр сили – Америка.

Це американоцентристський світ, і тому будь-який режим легітимний постільки, наскільки він відповідає критеріям легітимності, встановленим Сполученими Штатами. Саме так поведився офіційний Вашингтон і в Грузії, і на Україні, і в Киргизії. Проте ... легітимізація нового режиму відбувалася тоді, коли він фактично перемагав. До цього лінія Америки була половинчата, вона підтримувала обидві сторони і в кожному випадку грала роль гаранта безпеки президента, що йде» [1].

Вплив зовнішньополітичних факторів та джерел легітимності особливо стає помітним та значимим в період значних суспільно-політичних змін та кризи владної легітимності. При цьому діяльність міжнародної спільноти, світових організацій та правлячих кіл зарубіжних держав може виступати і як фактор стабілізації та пошуку оптимального шляху розвитку, і як фактор посилення нестабільності та кризових явищ.

Важливим фактором та джерелом легітимізації можуть виступати геополітичні зміни та процеси в сучасному світі. В новітній історії України вони відіграли особливу роль. Саме масштабні геополітичні зміни кінця 80-х – початку 90-х років ХХ століття, руйнація «соціалістичного табору», поява значної кількості нових східноєвропейських країн, дали змогу відносно швидко та безболісно проголосити та реалізувати ідею незалежності України. При цьому на хвилі загальноєвропейського державотворення українська держава змогла легітимізуватися як в очах міжнародної спільноти, так і у свідомості українського суспільства, незважаючи на те, що ще півроку тому, навесні 1991 року, значна кількість населення на всесоюзному референдумі виказала бажання збереження Радянського Союзу, і УРСР, як однієї з його складових, союзної республіки. Досвід здобуття Україною незалежності та українського державотворення

1991 року можна вважати взірцем ефективності легітимаційної політики. Тоді як країни колишньої Югославії в жорстоких та кровопролитних боях, республіки Прибалтики, Грузія важким та тривалим супротивом радянському режимові торували свою дорогу до незалежності, російська еліта «розривалася» між стремлінням до свободи та незалежності та небажанням зречення імперії, Україна отримала власну незалежну державу більш як подарунок долі, аніж як здобуток тривалої праці та боротьби. Ця легкість мабуть зіграла з українським суспільством та елітою злий жарт, вселивши в їхню свідомість надмірну самовпевненість та недалекоглядність.

В подальшому, примара зарубіжного впливу стала помітною, невід'ємною та визначальною рисою українського державотворення та легітимаційних процесів. З огляду на слабкість внутрішньополітичного легітимаційного потенціалу, українська еліта щоразу зверталася за консультаційною, а то і владно-легітимаційною допомогою до закордонних «друзів та партнерів». Причому для певних частин української еліти вони знаходилися за чітко встановленими орієнтирами. Для одних – виключно на заході, для інших – на сході. Деякі представники еліти намагалися балансувати між цими двома векторами, але це могло тривати досить недовго і, зазвичай, закінчувалося необхідністю остаточного визначення «власної позиції».

Події 2004 року означили початок пікової фази конфлікту інтересів ключових геополітичних гравців на українському політичному полі. Важко сказати, чи мали головні політичні сили та їх лідери, які зійшлися у боротьбі за президентство 2004 року, якусь підтримку, окрім моральної, з боку власного геополітичного орієнтиру, але виступи, гасла та обіцянки чітко вказували вірогідну направленість державотворення в разі перемоги однієї з них. На нашу думку, саме зовнішньополітичний чинник став визначальним з точки зору кризи легітимності, яка загострилася, або ж точніше перейшла у відкриту форму, після «помаранчевої революції». Сторона, яка програла, а головним чином її зовнішньополітичний орієнтир, так і не визнали легітимність нового політичного режиму.

Тож сучасна криза владної легітимності, яка з періодами поглиблення та затухання триває вже біля чотирьох років, своїм джерелом теж, багато в чому, має зовнішньополітичні фактори та дії керівництва зарубіжних країн. Зовнішні джерела легітимності політичної влади були, є і будуть актуальними для України. До того ж методи та технології реалізації їх потенціалу щороку вдосконалюються та стають все більш впливовими. В

новітній історії України вони знайшли прояв: у сприянні проголошенню незалежності та державотворенні, формуванні та нав'язуванні суспільству певних ідеологічних принципів та догм, втручання у внутрішньополітичні справи та виборчий процес та інших моментах суспільно-політичного життя.

В подальших дослідженнях планується зосередити увагу на дослідженні певних аспектів та проявів легітимаційних технологій та дій, як у внутрішньополітичному прояві, так і стосовно зовнішнього впливу на легітимаційний процес в Україні.

Тож зовнішні фактори та джерела легітимації виконують як певну позитиву роль, так і мають негативні прояви та наслідки. Чого більше? Питання, мабуть, недоречне. Головне, як знайти ту модель державотворення, та способи легітимації, які б убезпечили від надмірного зовнішнього впливу внутрішні легітимаційні процеси. Як створити такі умови, коли суспільство буде орієнтуватися на внутрішні ресурси та традиції в створенні оптимальної моделі творення держави та само-реалізації. Шлях до цього лежить через дієві, впливові інституції громадянського суспільства, яке ідею державності, суспільного розвитку та блага поставитиме вище, аніж дріб'язкові корпоративні чи особистісні сварки окремих представників провладної еліти, яке матиме реальний вплив на суспільно-політичні процеси та управління державою. А також і через громадянське суспільство, яке не допускати можливість маніпулювання суспільними настроями, дії заради задоволення амбіцій правлячих кіл країн, які за основу ведення зовнішньої політики взяли не принципи добросусідства, а певні утопічні застарілі ідеї та моделі, зорієнтовані на ситуативне посилення власного впливу на світовій арені за рахунок міжнародної дестабілізації, руйнації інших держав та реалізації принципу «розділяй та владарюй». Ідея громадянського суспільства не панацея, але найбільш реальна можливість суспільства самочинно вирішувати власну долю, а не сліпо довіряти її чи то власним, чи то закордонним «поводирям». На сучасному етапі в українського суспільства та владних інституцій є можливість порівняння різних моделей та вибору власного шляху державотворення, який би ґрунтувався на узагальненні власного досвіду та позитивного досвіду провідних європейських країн щодо забезпечення владної легітимності за рахунок налагодження ефективної співпраці між державними органами управління та суспільством задля обоюдної вигоди та подолання проблем та негараздів у державно-управлінських процесах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белковский С. Урок украинского – 1. Государственность как абсолютная ценность [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://apn-nn.ru/print.php?type=pub&id=578>.
2. Українська державність у XX столітті: Історико-політичний аналіз [Текст]: научне издание / О. Дергачов, Є. Бистрицький, І. Бураковський. – Київ: Політична думка, 1996. – 448 с. – ISBN 966-543-03-00.

3. Рудич Ф.М., Балабан Р.В., Ганжуров Ю.С., Дергачов О.П., Зеленько Г.І. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України / Ф.М. Рудич (заг. ред.). – К.: Парламентське вид-во, 2006. – 412с. – Бібліогр.: в кінці розділів. – ISBN 966-611-427-5.
4. Кресіна І.О., Скрипнюк О.В., Коваленко А.А., Перегуда Є.В., Стойко О.М. Держава і громадянське суспільство в Україні: проблеми взаємодії: монографія / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького / Ірина Олексіївна Кресіна (ред.). – К.: Логос, 2007. – 314 с. – ISBN 978-966-581-9*18-9.

Рецензенти: Бабкіна О.В., д.політ.н., професор;
Кальцева С.І., к.політ.н., доцент

© Цокур Є.Г., 2010

Стаття надійшла до редколегії 14.04.2010 р.